

Radoje Domanović

Bogdánfi Sándor

Egy ember ül és ír.

Nem csöndes szobában, nem kényelmes karosszékben, íróasztal mellett, nem jóllakottan, gondtalanul.

Füstös kocsmában, szurtos kávéházban, teritetlen, kopott asztalnál, korgó gyomorral, ezernyi baj közepette ül és ír.

Odakint a roskadt, földszintes házak, törött mecsetek, görögkeleti templomok között, a macskaköves utcákon lóvontatású omnibusz döcög, régi disznókereskedők és újdonsült miniszterek hintái robognak, és Obrenović Sándor király bajszos pandúrfjai és fogdmegei cirkálnak.

A királyi önkény féltelensége, az uralmon lévő maradi réteg mohósága és erkölcsstelensége, a megvesztegetések, botrányok sorozata között vergődik a kis Szerbia.

Sehol egy szellő bár, hogy ennek a bűzös, hináros mocsárnak az állóvizét megzavarja, sehol egy reménysugár, hogy az esztelen zsarnokság szötte sötétséget áttörje, sehol józan ész, hogy a szinte megvadult királyt és környezetét belátásra bírja.

Egy ember ül és ír, mert írnia kell, a kényszer erősebb ezer veszélynél, erősebb a megaláztatás, az állástalanság, a nyomor és számkivetettség fenyegető árnyainál. Írnia kell, mert világosan lát és tisztán érez, mert kötelességének és hivatásának tartja, hogy neki, épp neki kell lerántania a leplet, és elriasztó kinövéseiben megmutatnia egy romlásnak induló társadalom ocsmány képét.

Az ocsmány képet görbetükörben, felnagyítva és eltorzítva, de teljességében és pöröségében vetíti a nép és a hatalmasok elé: nesztek, ilyenek vagytok.

Egy ember, Radoje Domanović, ül és ír, s a múlt századvég napjaiban megszületnek a szerb irodalom legjobb szatírái, melyeket azóta sem múlt felül senki ezen a tájon.

Domanović gúnyjának ostora a hatalmasokat és az elnyomottakat egyformán sújtja. Műveletlen, lusta, haszonleső miniszterek alakjait vonultatja fel, a kormányzatnak szinte minden pórusába behatol, és a torzítás és nevetetés görcsövének ezerszeres nagyítóján keresztül fedezi fel a társadalmat enyészítő bacilusok tenyésztését, ám egyidejűleg és nem kisebb szenvedéllyel tüzi író tollának hegyére az elfajzott, meghunyászkodó, hősi múltját megtagadó, talpnyaló tömeget is, amely a hatalmasok hatáslovává züllött, és önön megnyergelését legfőbb erényének tartja.

Írásaiban nem ismert megalkuvást. Hánytatott sorsa arra készítette, hogy magánéletében ingatag, tétovázó, csetlő-botló, engedékeny és puha legyen. De a közéletben mindig szilárd, megbízható, hajthatatlan és hajlíthatatlan maradt, ami az akkori írónál is ritkaságszámba ment.

Harmincöt éves korában halt meg, fiatalon, keserű százjzzel, csalódott szívvel. Meghalt anélkül, hogy egy pillanatra is megkóstolta volna a boldogság ízét. Házassága miatt összeütközésbe került szüleiével, első gyermeke meghalt, tanári állását többszöri büntető áthelyezés után elvesztette, kocsmákban, ivókban virrasztott, temérdek pálinkába fojtotta keserűségét; kopottan, elnyűtten, lesoványodva, szitkozódva, fenyegetőzve, csekély újságírói tiszteletdíjakból tengődött, s hogy csalódása még nagyobb legyen, akkor sem kapott kinevezést, amikor az Obrenovićok önkényes uralma megszűnt, és baráti köre, eszmetársai kerültek kormányra. Magánéletének és közszereplésének teljes csődjében hunyta le szemét örökre 1908. augusztus 4-én. A belgrádi állami nyomda tiszteletdíjas főkorektora volt akkor.

Ravatalát körülállták barátai és ellenfelei, a kis Szerbia egész népe, akik hatottak rá életében, s akikre ő hatott élve és holtan egyaránt. Ebből a kölcsönhatásból születtek legjobb szatírái, a Kínlódia, a Bélyeg, a Vezér és a Holt-tenger, melyeknek értékét még inkább növeli az a tény, hogy szigorú cenzúra körülményeiben íródtak.

Politikus író volt, politikai célból írt, de tehetséges erejével mindig megtalálta a művészi formát, amely irodalmi színvonalra emelte művét. Szellemes, humoros, fordulatos meseszövése, meghökkentő metaforái, csapongó képzelőereje teszi élvezetessé prózáját. A halál sajnos meggátolta abban, hogy finomabbra fenje írói fegyverzetét, elsajátítsa a változatosabb, gondosabb stílust, kiküszöbölje az olykor bántó ismétléseket és leegyszerűsítéseket. Kritikusai elmarasztalták emiatt, szemére vetették, hogy szatíráiban a cselekmény széteső, nyers és kezdetleges. Megfeledeztek azonban arról, hogy Domanović nem művese volt az irodalomnak, hanem alkotója. Korában voltak író társai, kik sokkal jobban értettek a mű szerkesztéséhez, a stílus csiszolásához és a forma szigorú szabályainak betartásához, ám eredetiségben, maradandóságban meg sem közelítették Radoje Domanovićot.

Nem értünk egyet azokkal az általános, lényegében dogmatikus értékelésekkel sem, melyek szerint Domanović csak ostorozta az akkori szerb társadalom és politikai élet fogyatékosait, de a kivezető utat nem mutatta meg. Ezzel szemben az igazság az, hogy Domanović szatíráival félreverte a harangot, leleplezéseivel lázadásra szította népét, példátlan merészségével példát mutatott, s már maga ez is tettnek, az írói kiállítás és politikai bátorság ritka megnyilvánulásának és útmutatásnak számít. Utmutatás ez a javából, de Domanović írásaiban tovább is megy, még világosabban, szinte már unalmassá váló ismétlésekkel kitartóan és csökönnyösen idézi fel a szerb nép hagyományos szabadságszeretét, áldozatkészségét, becsületességét, azokat a nemes jellemvonásait, amelyekkel az egész világ elismerését vívta ki annakidején. A kiút tehát, amelyet az író

mutat népének: a harc, az erkölcsi újjászületés, a szabadságjogok helyreállítása, a demokrácia útja.

Műve történelmileg indokolt és haladó, s alakjai, bármennyire is a múltból tekintenek ránk, ma is elevenek, és intő, elriasztó például szolgálnak. Domanović tehát nemcsak örökbecsű, hanem időszerű is, és időszerű lesz mindaddig, amíg a hatalmasokat fékezi, az esendő, botladozó embert pedig javítani, útját egyengetni, jellemét csiszolni kell.

